

YAYGIN KUR'AN İMAJLARI

Ömer Faruk YAVUZ *

Özet

Bu makalede bir metnin anlaşılmasında gerekli olan ön yargı ya da imajın, Kur'an'ın anlaşılmasında Müslüman birey ve toplumlardaki etkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede Müslümanlar arasında fazlaca yaygın olduğu düşünülen Kur'an imajları ele alınarak kritiği yapılacak daha sonrada sağlıklı Kur'an imajı belirlenmeye gayret edilecektir. Bu Kur'an imajları şöyle sıralanabilir:

Kur'an, geçmişle ilgili haberler taşıyan en doğru tarih kitabı, gelecekte olacak hadiseleri haber veren "kehanet" kitabı, ritüellerde kullanılan ibadet kitabı, kanun (anayasa) kitabı, yüksek edebiyat ve belagat özelliği taşıyan edebi şaheser, bütün bilimsel verileri içeren kitap, insanla ve tabiatla ilgili yaş kuru ne varsa her şeyi içeren kitap.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Gelecek, İbadet, Kanun, Edebiyat, Bilim.

Well-known Images of the Koran

Abstract

In this article, it will be discussed the huge impact of images or the prejudices in understanding of a text and impacts or manifestations of well-known Images of the Koran among Muslim individuals and societies. In this context, it will be dealt with more common Images of the Koran in the Muslim society by examining these images and trying to determine the healthy image of the Koran. These images of the Koran are as follows:

Kor'an is the most accurate history book, prophetic book, prayer book, constitutional law book, literary masterpiece, science book, and the book that contains everything.

Key Words: Image, prophetic, ritual, law, literary, science

* Doç. Dr., Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, smfyavuz@hotmail.com

Giriş

Nasıl bir Kur'an imajına sahibiz, ya da Kur'an nedir, gibi sorular, çeşitli açılardan, bizim Kur'an tasavvurumuzu ve Kur'an'a yaklaşımımızı sorgulayan ifadelerdir. Bir başka ifadeyle bunu, sahip olduğumuz Kur'an imajı / tasavvuru nedir, şeklinde de sorabiliriz.

Bu konudaki yaygın kanaatleri dikkate aldığımızda, birçok yaklaşım tarzı veya Kur'an imajı ile karşılaşabiliriz. Burada en yaygın Kur'an imajları olarak gördüğümüz yaklaşım tarzlarını ele alarak bir değerlendirmeye tabi tutacağız. Daha sonrada bu konuda en sağlıklı Kur'an imajının ne olduğunu belirlemeye çalışacağız.

Hemen belirtmemiz gerekir ki, insanın okuduğu kitap/metin konusundaki ön tahmini veya önyargısını oluşturan imajı, söz konusu metnin anlaşılmasında son derece belirleyici bir etkiye sahiptir.¹ Söz gelimi çocuklara güzel davranışlar kazandırmak üzere kaleme alınan hikâye kitaplarını ele alalım. Bu kitaplar konusundaki doğru imaj ya da ön yargı onların iyi davranış ve güzel ahlak kazandırmak üzere kurgulanmış hikâyeler olarak kabul edilmesidir. Hâlbuki bunu kutsal bir metin ya da bir bilim kitabı zannederek okuyan bir kimse, bu kitaba dair sahip olduğu baskın imajdan dolayı son derece yanlış anlamlar yükleyebilecektir. Ya da bir kimsenin dini bir kitabı bir bilim kitabı olarak algılaması ve onda bilimsel veriler araması, söz konusu kitaba kitabın amacını aşan pek çok bilimsel anlamalar yüklenmesini ve anlamının çarpıtılmasına neden olacaktır. İşte bu şekilde insanın okumaya yöneldiği metinlerle ilgili baskın imajlar, hedef metnin anlaşılması ve anlamı konusunda son derece belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak insanların herhangi bir metne yaklaşırken onunla ilgili bir imaja sahip olmaları son derece doğal ve gereklidir. Zira metne yaklaşımdan önce sahip olunan imaj, o metnin türleri arasındaki yerini belirleyerek, onun doğasına uygun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Metin hakkındaki yanlış imaj ise, metnin anlaşılmasına ve çarpıtılmasına yol açacaktır. Dolayısıyla metnin anlaşılmasında onunla ilgili imajın ne denli hayati bir öneme sahip olduğu açıktır.

Söz konusu, dinimizin temel kaynağı olan Kur'an olduğunda bu husus daha büyük bir önem arz eder. Zira bu husustaki bir yanlış-

¹ Bk.Richard E. Palmer, *Hermenötik*, çev. İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul 2003, s.182-183.

lık, inananlar açısından son derece olumsuz bir sonuç doğuracak, yani temel kaynaklarını yanlış anlamalarına sebep olabilecektir.

Müslümanların temel dini metinleri Kur'an hakkındaki imajlarına göz atacak olursak, hemen anlaşılacaktır ki, onların bu konuda pek çok farklı imajları, yani farklı Kur'an tasavvurları vardır. Bu farklı imajlar da farklı anlayış ve okumalara yol açmaktadır. Anlaşılabileceği üzere, farklı okuma ve anlamaların temelinde farklı Kur'an imajları yatmakta ve bu imajlara uygun yaklaşım ve anlama gerçekleşmektedir. Bu imajlardan fazlaca yaygın olanlarını şöyle sıralayabiliriz: Kur'an, geçmişle ilgili haberler taşıyan en doğru tarih kitabı, gelecekte olacak hadiseleri haber veren "kehanet" kitabı, ritüellerde kullanılan ibadet kitabı, kanun (anayasa) kitabı, yüksek edebiyat ve belagat özelliği taşıyan edebi şaheser, Bütün bilimsel verileri içeren kitap, insanla ve tabiatla ilgili yaş kuru ne varsa her şeyi içeren bir kitap. Şimdi bu yaygın Kur'an imajlarını teker teker ele alarak değerlendirmeye daha sonrada sağlıklı Kur'an imajını belirlemeye çalışalım.²

I. Geçmişle İlgili Haberler Taşıyan En Doğru Tarih Kitabı

db | 45

Kur'an'la ilgili bu baskın imaj, Müslümanlar arasında yaygın bir imajdır. Pek çok Müslüman hatta araştırmacılar arasında böyle bir baskın imajın olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, Kur'an'ın anlattığı kıssalarda geçen hadiseler insanlık tarihini bize taşıyan en doğru tarih kaynağıdır. Çünkü bunu bize anlatan bizzat yüce yaratıcı olan Allah'dır. O'nun bu olayları bize naklederken her hangi bir yanlışa düşmesi veya yanılması söz konusu değildir. Dolayısı ile Kur'an da insanlık tarihi hakkında ellimizde en doğru kaynak olarak yerini almaktadır. Böyle bir baskın Kur'an imajı, Kur'an'ın tarih biliminin bir kaynağı olarak algılanmasına ve bu çerçevede bir veri kaynağı olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Daha da önemlisi, Kur'an'a

² Burada şu hususu hatırlatmamız önem arz etmektedir: Kur'an'ın "baskın imaj"ı ifadesini özellikle kullanıyoruz. Buradaki "baskın" sözcüğünü kullanmaktaki amacımız, bir kimsenin aynı zamanda bu imaj dışında başka imajının da olabileceği fakat Kur'an'a yaklaşımı belirleyici ve etkin imajın "baskın" ile nitelenen imaj olmasıdır. Örnek olarak bir kişi, Kur'an'ı itikat, ibadet, ahlak vs. gibi hususlarda dini kaynak olarak görmekle birlikte onu özellikle en doğru tarihi bilgileri veren bir tarih kitabı olarak da algılayabilir. Bu sonuncusu, söz konusu kişinin Kur'an'a yaklaşımında ve onu anlamasında sahip olduğu diğer imajlara göre daha etkin ve belirleyici olduğu için baskın imaj olarak nitelendirilmiştir. Yoksa bu imajın dışında o kişinin Kur'an'a dair başka hiçbir düşüncesi olmadığı kastedilmemektedir.

beklide amacını aşan farklı anlamların yüklenmesine ve onun yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır.

Kur'an'da geçen pek çok kıssanın bazı tarihi olayları içerdiği bir gerçektir. Ancak Kur'an'da bu tarihi olayların tarih ilminde veya tarih kaynaklarında ele alındığı gibi ele alınıp nakledildiğini söylemek ciddi bir yanlışlıktır. Çünkü Kur'an her şeyden önce dini bir metindir ve tarih ilminin kullandığı dilden farklı bir dil olan din dilini kullanmaktadır.³ Tarihi bir olayın anlatımı bile dini metinlerde dini alana uygun olarak şekillenmekte ve farklı bir karakter arz etmektedir. Bu çerçevedeki metinler muhatabına tarihi olayları içeren kıssaları bir anlatım tekniği içinde tarih ilminin fazlaca üzerinde durmadığı mesajları ve ibretleri vurgulamak üzere anlatır. Kıssa tekniğinde, tarih ilminde olduğu gibi bir olayın nerede, ne zaman, niçin, kim ve kimler arasında vs. gibi durumlarının detayıyla ortaya çıkarılması⁴ hedeflenmemektedir. Özellikle Kur'an'ın kıssa anlatım tekniğinde tarih ilminin önem verdiği detaylara önem verilmemekte, çoğunlukla olaylarla ilgili olayın geçtiği yer, zaman, şahıs isimleri vs. atlanmakta, bunlardan sadece sembolik bir değer ifade eden, Babil, Mısır, Tur, Firavun, Hâman, Karun, Belkıs ve peygamber ve kavim isimlerine yer verilmektedir. Yine Kur'an'ın kıssa anlatım tekniğinde, tarih ilminde olduğu gibi, bir olay bütün detaylarıyla anlatılmamakta fakat verilmek istenilen mesajı taşıyan tarihi kesitler anlatılmaktadır. Çünkü bu olayın anlatılmasındaki temel amaç, muhataba içinde bulunduğu inanç, ahlak ve sosyal hayatla ilgili doğru inanç ve davranış biçimlerini kazandırmaktır. Yoksa amaç muhatabın merakını gidermek ve onlara tarihi bilgiler vermek değildir.

Yukarıda değindiğimiz hususları dikkate alarak diyebiliriz ki, Kur'an'ı tarih ilminin veri elde ettiği bir kaynak metin olarak algılamak doğru bir yaklaşım değildir. Yine Kur'an'ın Allah kelamı olması nedeniyle, değindiği tarihi olayları tarih kitabı okur gibi oku-

³ Din dili hakkında bk., Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yay. Kayseri ts, 7-10,17; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 1999, s.127-128; Frederick Ferre, *Din Dilinin Anlamı*, çev., Zeki Özcan, Alfa Yay., İstanbul 1999, s. 164-166.

⁴ Tarih ilminin konusu hakkında bk. A Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Yayınları, İstanbul 1985, s.7-11; Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1990, s. 1-4; Kasım Şulul, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usulü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008, s. 106-113; Mehmet Mahfuz söylemez, "Klasik Dönem İslam Tarihçilerinin Tarih Anlayışı", *İslami İlimler Dergisi*, Ankara 2008, c.III, sayı:2, s. 14.

yup anlamak da doğru bir yaklaşım olamaz. Kanaatimizce bu konudaki sağlıklı yaklaşım, bu olayların Kur'an'ın indiği günlerdeki muhataplarının ve sonra gelen Müslümanların içinde bulunduğu dini, ahlaki ve soysal problemlerini nasıl çözmeleri gerektiğine dair modeller ve mesajlar olarak algılanmasıdır. Kur'an'ı bir tarih kitabı gibi algılayıp ondan tarih ilminin hedeflediği bilgileri çıkarmaya çalışmak sağlıklı bir sonuç vermeyecektir. Hele bilimsel çalışmalar kapsamında Kur'an'ın bu şekilde kullanımı, yani dinin Kutsal kitabını bilim kitabı olarak algılamak, futbol kuralları çerçevesinde basketbol karşılaşmasını anlamak gibi tuhaf bir sonuç ortaya çıkartabilir. Ne yazık ki, Kur'an'a bu baskın imajla yaklaşarak Lût kavmi ile ilgili kıssadan yola çıkarak Lût kavmin homoseksüellerinin sayısını çıkartmaya çalışan araştırmacılara bile rastlanabilmektedir. Hâlbuki bu kıssanın anlatılmasındaki asıl amaç, bu tür detay bilgiler değil, muhatapı böyle bir ahlaki sapma karşısında uyarmak olmalıdır.⁵

II. Gelecek Olayları Haber Veren “Kehanet” Kitabı

Çok yaygın olan imajlardan bir diğeri de Kur'an'ın gelecekte ortaya çıkacak hadiselerden söz etmiş olduğunun kabul edilmesidir. Bu yaklaşımın temelinde Kur'an'ın evrenselliğini ve mucizeliğini ispat etme endişesi bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, Kur'an indirilmesinden itibaren bütün tarih, zaman ve zeminlerde geçerli bir kitaptır. Geçerliliğini de kıyamete kadar meydana gelecek pek çok olay ve olgusal durumları metninde şifrelenmiş bir şekilde barındırmasıyla sağlamaktadır. İlgili zaman ve zeminlere ulaşıldığında, bu şifreler deşifre edilerek yani tefsir edilmek suretiyle anlaşılacaktır.⁶ Böylece Kur'an'ın gelecek bütün tarihleri kapsayacak bir içerikle indirildiği kabul edilmektedir. Aynı zaman da bu durum, Kur'an'ın çok önceden olacak hadiseleri haber vermesiyle de mucizeliğini ortaya koymuş olmaktadır. Buna göre eğer bu kitap Allah katından mucize bir kitap olmasaydı, indiği dönemden çok sonra ortaya çıkan olay ve olgulardan haber veremezdi.

Bu Kur'an imajının ne ölçüde sağlıklı bir yaklaşım olup olmadığını ortaya çıkarabilmek için en azından iki sorunun sorulup cevaplandırılması gerekir: Kur'an gerçekten gelecek olay ve olgulardan

⁵ Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Yavuz, “Bir Anlatım Tekniği Olarak “Kıssa”nın rolü”, *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c.VI, sayı:1, s.125-136.

⁶ Bk. Muhammed Mütevellî Şaravî, *Kur'an Mucizesi*, çev. Sait Şimşek, Esra Yayınları, Konya 1993, s.132,175.

söz etmiş midir? Söz ettiyse, bunun Kur'an'ın mesajı açısından ne tür bir fonksiyonu olabilir?

Birbirleriyle bağlantılı bu iki soruya şöyle cevap verebiliriz: Öncelikle burada gelecekte ne kastettiğimizi netleştirmemiz gerekir. Burada gelecekte kastettiğimiz şey, Hz. Peygamberin vefatından sonra, yani vahyin kesilmesinden sonra ortaya çıkan hadiselerdir. Vahiy devam ederken Hz. Peygamberin ve Sahabelerin yaşadığı tarihle bağlantılı olaylar ve insanlığın ve kâinatın kaderi niteliğindeki ahret ve kıyamet olayları bu kapsamın dışında kalmaktadır. Birincisine, Kur'an'ın Rumların birkaç yıl sonra Persleri yeneceğini haber vermesi, örnek olarak verilebilir. :

*Elif-Lam-Mim. Rumlar en yakın bölgede mağlup edildiler. Ama onlar, bu yenilgilerinin ardından, pek yakında galip gelecekler; hem de birkaç yıl içerisinde. Zira eninde de sonunda da bu iş Allah'a aittir. O gün de müminler Allah'ın yardımı ile sevinecekler! O, dilediğine yardım eder. Allah çok güçlüdür, çok merhametlidir. Bu, Allah'ın vadidir; Allah vadinden caymaz, fakat insanların çoğu bilmezler.*⁷

48 | db

Müşrikler Persleri muhtemelen paylaştıkları şirk inancı ve diğer sebeplerden dolayı kendilerine daha yakın buldukları için onların galibiyetine sevinmişlerdi. Müslümanlar ise tevhit geleneğindeki bir dine müntesip olmaları ve kitap ehli olmalarından dolayı Hıristiyan Rumları kendilerine daha yakın buluyorlardı. Bu sebeple Rumların mağlubiyetleri onları üzdü ve morallerini olumsuz etkiledi. İşte bunun üzerine Allah Müslümanlara moral destek sağlamak ve davalarında sebat etme azimlerini güçlendirmek üzere söz konusu ayetleri indirmiştir.⁸ Anlaşılabileceği üzere bu olay Kur'an'ın muhataplarının yaşadığı tarihsel bir durumla ilgilidir. Onların hayatıyla psikolojik ve sosyolojik açıdan hiçbir ilgisi olmayan gelecek bir durum değildir. Dolayısıyla bu hadiseyi Kur'an'ın muhatabı açısından gelecekteki bir olaydan bahsedilmiş olarak ele almak pek doğru değildir. Üstelik bu olay vahiy kesilmeden önceki tarihle irtibatlı olarak olmuş ve bitmiş bir olaydır. Dolayısıyla bu olayı kehanetvarî önceden haber verilen ve daha sonra meydana gelecek bir olay şeklinde anlamak doğru olamaz. Bu sebeple bu hadise ile ilgili ayetlerin Kur'an'ın canlı muhataplarını ilgilendirmeyen gelecekte ortaya çık-

⁷ Rum, 30/1-7.

⁸ Bk. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Daru'l-fikr, Beyrut 1988, c.XI, s.16-17; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el- Vahidi, *Esba-bu'n-Nuzul*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1986, s.285.

mış ya da çıkacak hadiseler için örnek olarak gösterilmesi ve buna dayanarak Kur'an'dan gelecekle ilgili hadiselerin çıkarılmaya çalışılması da sağlıklı bir yaklaşım değildir.

Tarihin sonunda surun üflenmesi,⁹ yeryüzünün sarsılması,¹⁰ dağların parçalanması,¹¹ atımlaş renkli pamuklar gibi olması¹² denizlerin yarılması,¹³ güneşin dürülmesi¹⁴ güneşle ayın birleştirilmesi¹⁵ yıldızların sönmesi,¹⁶ saçılması,¹⁷ kararıp dökülmesi,¹⁸ göklerin parçalanması¹⁹ gibi kıyamet ve ardından gelecek olan ahiret hayat boyutuna geçişteki olaylar, kâinatın ve insanlığın kaderiyle ilgili olaylardır. Bunlar çok özel gelecek hadiselerle aynı kategoriye indirgenemez. Çünkü bu hadiseler cahiliye Araplarını ne kadar ilgilendiriyorsa, kıyamete kadar yaşayacak bütün insanları da o ölçüde ilgilendirmektedir. Bu olaylar üzerinden Allah kudret gösterisi yaparak, gerçek ilahı vurguladığı gibi, insanların yaşadığı bu boyutun kaldırılarak yeni bir boyutta hesap vermek üzere tekrar diriltilecekleri de vurgulanmaktadır. Bu husus, cahiliye Arapları için doğru Allah inancını ve ahiret inancını vurguladığı kadar kıyamete kadar yaşayacak bütün insanlar için de aynı şeyi vurgulamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'daki kıyamet ve ahiretle ilgili ayetleri, nüzul dönemindeki canlı muhataplardan ilgisiz olaylardan bahsediyormuş gibi göstererek Kur'an'ın gelecekte söz ettiği iddia edilemez. Tekrar vurgulamak gerekirse, bu olaylar, evreninin ve insanlığın kaderiyle ilgili olaylardır ve Kur'an'da haber verildiği iddia edilen özel olaylarla aynı kategoride ele alınamaz.

Varsayalım ki, Kur'an gelecekte haber veren ya da gelecekle ilgili olay ve olguları şifreleyen bir muhtevaya sahiptir. Bu durumda, Kur'an'ın bizzat kendisinin de sık sık vurguladığı, muhatapı tarafından "anlaşılan açık Arapça"²⁰ ile indirilen bir kitap olma özel-

⁹ En'am, 6/7; Kehf, 18/99; Mü'minin, 23/101; Naml, 27/87; Yasin, 36/51; Zümer, 39/68; Kaf, 50/20; Hakka, 69/13; Nebe, 78/18.

¹⁰ Hac, 22/1-2; Müzzemmil, 73/11; Zilzal, 99/1-2.

¹¹ Müzzemmil, 73/14; Mürselat, 77/10; Taha, 20/105; Hakka, 69/14.

¹² Karia, 101/5; Mearic, 70/9.

¹³ İnfitar, 82/3.

¹⁴ Tekvir, 82/1-2.

¹⁵ Kıyamet, 75/9.

¹⁶ Mürselat, 77/8.

¹⁷ İnfitar, 82/2.

¹⁸ Tekvir, 81/2.

¹⁹ Tur, 52/9; Hakka, 69/16; İnşakak, 84/1; İnfitar, 82/1; Müzzemmil, 73/18; Mürselat, 77/9; Mearic, 70/8.

²⁰ Nahl, 16/103; Şuara, 26/195; Yusuf, 12/2; Ra'd, 13/37.

liği ile bağdaşmaz. Bu durum Kur'an'ı, kendi iddiasına aykırı olarak, muhatabının anlamadığı bir kitap konumuna düşürür. Eğer gelecekle ilgili haberler Kur'an'ın canlı muhatabını ilgilendirmeyen, evrenin genişlemesi,²¹ Uzaya gidilmesi²² körfez savaşı gibi sonradan keşfedilen veya ortaya çıkan özel olay ve olgularla ilgili ise, bu durumda Kur'an'ın ilk ve canlı muhataplarının bunları anlaması beklenemez. Eğer Kur'an indiğinde bunlar canlı muhatabı tarafından anlaşılıyorsa, bu durum Kur'an'ın "anlaşılan kitap" söylemiyle çelişki yaratır. Ayrıca belli bir tarihi kesite hitap ederek rehberlik eden Kur'an, dini, ahlaki ve sosyal problemleri belli olan muhataplarına neden onları ilgilendirmeyen bilgiler versin?

Yine şöyle bir iddia öne sürülebilir: Kur'an öyle bir kitaptır ki, ondaki aynı ayetler ilk muhatabın işine yarayan bilgiler içerdiği gibi, sonraki muhataplar, yani her asırda yaşayan insanlar için de onların yaşadığı şartlara uygun bilgileri içerir ve onlara böyle mucizevî bir şekilde rehberlik eder. Bu durumda aynı ayetin bir dönemde söylediği şeyle başka bir dönemde söylediği şey farklılık arz ederek bir şeyde iki zıddın toplanması gibi bir mantıki çelişkiye düşülmüş olmaz mı? Yani Kur'an her asra ve muhataba göre farklı bir mana içeren fakat sabit hiçbir şey söylemeyen buharlaşan bir kitap olmaz mı? Daha da önemlisi bu bakış açısı Kuran'ı, her farklı görüşün farklı şeyler söylediği istismara açık bir kitaba dönüştürmez mi?

Yukarıda sıraladığımız sorulara şöyle bir cevap vermemiz mümkündür: Kur'an insanlık tarihindeki bir kesiti dikkate almış ve bu kesitin dinî, ahlakî ve sosyal problemlerine rehberlik etmiştir. İşte bu kesitle birlikte ele alındığında Kur'an'ın hem anlamı hem de mesajları anlaşılabilir. Kur'an'ın bu tarihi kesitten kopartılıp başka tarihlere yerleştirilerek anlaşılmaya çalışıldığında, Kur'an'ın anlamını ve manasını bozacak sanal arka planlar ortaya çıkmaktadır. Bu da, bu yaklaşımın çelişkilerinden habersiz, Kur'an'ın mucizeliğini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır. Halbuki, Kur'an'ın anlaşılması da, mesajlarının daha sonraki tarihlere yansıtılması da onun indiği tarihsel kesitle bağlantılı olarak ve bu kesitin örnekliğinde gerçekleşebilmektedir. Bir başka ifadeyle, Kur'an metninin nüzul ortamından kopartılıp başka tarihlere yerleştirilmesi ve sözü

²¹ Bk. Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir 1985, s.248-249.

²² Bk. Bucaille, 249-253.

edilen farklı tarihlerle bağlantılı olarak inmiş gibi anlaşılması, ona ilgisiz pek çok anlamın yüklenmesine, metninin anlam örgüsünün bozulmasına ve her tarihte başka şeyler söyleyen, sabit bir anlamdan yoksun bir kitaba dönüşmesine sebep olmaktadır. Bu hermenötikteki metin anlama kriterlerine de ters düşmekte, keyfi bir yaklaşımı öngörmektedir.²³ Tekrar vurgulayacak olursak, Kur'an, indiği tarihsel kesit dikkate alınarak anlaşılmalı, yani tefsir edilmeli ve yine aynı kesitin örneğiğinde başka tarihlere yansıtılmalı, yani yorumlanmalıdır.²⁴ Oysa sözünü ettiğimiz bu Kur'an imajı, bütün bu anlama kriterlerini göz ardı etmekte ve popüler olgu ve olayları Kur'an'ın mucizeliğini ispat etmek için kullanmaya çalışmaktadır.

III. İbadet Kitabı

Kur'an'ın temel amaçları göz ardı edilerek, salt ibadet kitabı olarak görülmesi de Müslümanlar arasında yaygın Kur'an imajlarından biridir. Böyle bir imajın oluşması ile ilgili birçok sebepten söz edilebilir.

Müslüman halkların kendilerini içinde buldukları modern çağın dini, ahlaki ve sosyal açıdan çeşitli dayatmaları ve kaçınılmaz şartlar böyle bir imajın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle laik sistemlerle tanışan ve pozitivistimin etkisi altında kalan ulus devletler içinde yaşamını sürdüren Müslüman kitlelerin İslam'ın en temel kaynağı olan Kur'an'la irtibatları iyice zayıflamıştır. Bunun sonucu olarak da bazı çevrelerde sadece şekilsel görünüm arz eden bazı ibadet formları dışında onları dinle ya da Kur'an'la bağlayacak bir şey kalmamıştır. Bunun neticesinde de şöyle bir Kur'an imajı yaygınlaşmıştır: Kur'an sadece Cuma, bayram, mevlit, kandil, namaz, hatim ve mezarlarda okunan bir kitaptır. Kişi hayatını ibadetlerin bir kısmı dışında bütün öğretilerden uzak yaşayabilir ara sıra cuma, bayram, kandil, mevlit gibi münasebetlerde Kur'an okuyarak ve ibadet ederek sosyal hayatında yapmış olduğu bütün günahlardan arınır. Bir yakını vefat ettiğinde ona hatim ve mevlit ya da me-

²³ Hermenötikte bu, özellikle anlamanın zamansallığı ve tarihselliği kriterini ihlal etmektedir. Bu konuda Bk. Burhanettin Tatar, *Hermenötik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s.109-116; Göka v.dğr., 33; Doğan Özlem, "Tinsel Bilimlere Giriş'in Yüzüncü Yılı ve Dilthey" *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi Dersleri)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s.39; Ayrıca bk. Palmer, 157-160; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, "Varlık" mad.,Paradigma, İstanbul 1999, s.240; Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001; s.108-124

²⁴ Bk. Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzûl*, Şule Yayınları, İstanbul 1996, s.35; Sadık Kılıç, *Tarihsellik ve Akılcılık Bağlamında Kur'an'ı Anlama Sorunu*, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1999, s.104

zarında Yasin okutarak onu günahlarından arındırdığını düşünür. Böylece Kur'an onun için bir ibadet ve arınma kitabı olarak ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle, kişi Kur'an'ın yasakladığı içki, kumar vs. gibi pek çok şeyi yapar ve emrettiği şeylerden de uzak durur fakat yine de kalbinin temiz olduğu iddia eder ve kutsal gecelerde ve bazı dini münasebetlerde bulunarak veya okuttuğu Yasin, hatim ve dualarla kendisini ve kaybettiği yakınlarını arındırdığını düşünür. Böyle kimselerin hayatında Kur'an bazı ibadetlerle sınırlı bir şekilde ibadet kitabı olarak işlev görür ve böyle bir imajla Kur'an'la ilişkiye geçerler.

Bazı Müslümanlar da Kur'an'ın getirdiği dini, ahlaki ve sosyal hayatla ilgili ilkelerinin bir bütün olduğunu farklı sebeplerden dolayı atlamaktadırlar. Bu sebeple inanç esasları ve ibadetler konusunda son derecede dikkatli gözükmelerine rağmen ahlaki ve sosyal konularda aldırma gözükmektedirler. Bu tarzdaki bireyler ibadetlere son derece düşkün gözükmekte ve Kur'an'ın yasakladığı içki, kumar, zina gibi şeylerden uzak durmalarına rağmen Kur'an'ın getirdiği ahlak ilkelerinden nasiplerini almamış gözükmürler. Zira bu kimseler gece namazlarını bile aksatmamalarına rağmen komşularına ve etraflarındaki insanlara kötü davranmakta, ticaretlerinde haksızlık etmekte bir beis görmemekte ve Kur'an'ın insanlara öğrettiği ahlaki tutumdan uzak bir sosyal hayat sürdürmektedirler. Bunun sebebi dünya hayatını kazanma ile ahireti kazanmanın farklı şeyler olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Yani çokça ibadet ederek ahretlerini inşa ettiklerini düşünmekte ve dünyadaki davranışların ahireti inşa etmede pek etkisi olmadığını varsaymaktadırlar. Böyle bir parçalanma onlar açısından Kur'an'ı bir ibadet kitabı haline getirmekte, ibadet dışında Kur'an'ın söyledikleri geri plana atılmakta ve önemsiz olarak algılanmaktadır. Onlar, ibadetlerinde hassas davranarak ahiretlerini kurtardıklarını, cennete gireceklerini düşünmektedirler. Yani ne kadar ibadet o kadar ahiret sloganıyla hareket ederek Kur'an'ın bir bütün olarak getirdiği sistemi parçalamaktadırlar. Bu parçalanma hem Kur'an'ın getirdiği hayat anlayışı konusunda hem de getirdiği öğretiler arasında gerçekleşmektedir. Yani Kur'an'ın emrettiği ibadetleri ahireti kazanma aracı görürlerken sosyal ve ahlaki hayatla ilgili öğretileri geri plana atmaktadırlar. Sonuç olarak bu kimselerin zihninde Kur'an sözünü ettiğimiz ibadet kitabına dönüşmektedir. Hâlbuki Kur'an'ın getirdiği sistem içinde ibadetle salih amelleri besleyen ve teşvik eden bir kurucu

unsur olarak yer almakta²⁵ ve ahiret sosyal hayat içinde gerçekleşen ameller neticesinde inşa olunmaktadır. Ayetin ifadesiyle “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*”²⁶

Yukarıda sözünü ettiğimiz ve beklide değinmediğimiz diğer sebeplerden dolayı, bazı Müslümanlar arasında Kur'an'ın bir ibadet kitabı olarak algılanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Tekrar vurgulamak gerekirse, bunun en temel sebebi, Müslümanların Kur'an'ın dünya-ahiret ve ibadet-salih amel bütünlüğü konusundaki parçalanmadır.²⁷ Bu parçalanma sonucu bazı kesimlerin zihninde, Kur'an bir ibadet kitabı formuna dönüşmüş, sadece ibadetlerde, kutsal gece ve günlerde, mevlit, hatim, cenaze ve mezarlarda okunan ve işlevi ritüellerin ötesine geçmeyen bir kitap halini almıştır.

Kanaatimizce ibadet Kur'an ilişkisi konusunda sahip olunması gereken imaj, Kur'an'ın getirdiği ibadetler dâhil bütün öğretiler bir bütünlük arz etmektedir. Bunlar yaşadığımız hayat boyutunda sergilediğimiz bütün davranışların sağlıklı adil ve ahlaki olmasını sağladığı gibi sözünü ettiğimiz bu davranışlar aynı zamanda ahiretimizi de inşa etmektedir. Eğer ibadetler dünya hayat boyutundaki eylemlerimizin kalitesini artırmıyorsa yani işlevsiz kalıyorsa, yanlışlıklardan uzaklaştırmıyorsa o zaman onların ahiretteki hayatı da olumlu etkilemesi düşünülemez. Bir başka ifadeyle parçalanmış ibadet-amel ilişkisi Müslüman'ın ahiretteki kurtuluşunu gerçekleştirmez. Bu anlayıştaki kimse, isterse sabahlara kadar ibadetle meşgul olsun, bu onun ahiret hayat boyutundaki kurtuluşunu sağlamaz. İşte bu sebeple ruhbanlık anlayışı İslam'da yasaklanmıştır. Ahiretteki kurtuluşu ancak ibadetin salih ameli teşvik etmesi ve dünya boyutunda salih amelin yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu yüzdendir ki, Kur'an, ahiret boyutundaki kurtuluştan bahsettiği zaman imandan hemen sonra salih amelden söz etmektedir.²⁸

IV. Kanun Kitabı

Yaygın Kur'an imajları arasında zikredebileceğimiz bir başka baskın Kur'an imajı da Kur'an'ın kanun kitabı olarak algılanmasıdır.

²⁵ Bu hususu namazın fonksiyonunu ifade eden şu ayet vurgulamaktadır. "...Muhakkak ki namaz insanı hayasızlıktan ve kütülüklerden alıkor." (Ankebut, 29/45)

²⁶ Zelzele, 99/7-8.

²⁷ Bk. Ömer Faruk Yavuz, "Kur'an Perspektifinde Dünya Ahiret Bütünlüğü" *Dinbilimleri*, Eylül 2006, c.VI, sayı:3, s. 183-184.

²⁸ Asr, 103/1-3; Nahl,16/97.

Bu Kur'an imajı, özellikle Müslümanların içinde yaşadıkları devletlerin uyguladıkları kanunların dini özgürlüklerini kısıtladığı ortamlarda öne çıkmaktadır. Öyle ki, bu ortamlarda Kur'an'ın devletin uyguladığı anayasa yerine geçebilecek içerikte bir kitap olduğu, onun her dönemdeki yönetim problemini çözecek bir muhtevaya sahip olduğu söylenerek "Anayasa Kur'an'dır" sloganı fazlaca dile getirilmektedir. Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardaki Müslümanlar arasında dolaşan sloganlara baktığımızda bu imajın sloganlaşmış hali olan "anayasa Kur'an'dır", öne çıkan ve zihinleri fazlaca meşgul eden bir Kur'an imajının ifadesidir.

Eğer bazı Müslümanların zihnini böyle bir imaj meşgul ediyorsa, bu durumun Kur'an'a ne ölçüde uygun olup olmadığını anlamamız ve şu soruya cevap vermemiz gerekir: Kur'an'a gerçekten devlet yönetimini kapsayan bir kanun kitabı olarak bakılabilir mi?

Her şeyden önce Kur'an'ı tek bir şeye indirgemeci yaklaşımların doğru olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira biliyoruz ki, Kur'an hitap ettiği toplumun karşılaştığı dini, ahlaki ve sosyal pek çok konularda mesajlar vermiş, hatta siyasi yönlendirmelerde bile bulunmuştur. Dolayısıyla bu noktadan hareketle Kur'an'ın inanç, ahlak, siyaset, kanun vs. tek bir meseleye indirgenerek anlaşılması gerektiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Kur'an'ı, salt anayasa ya da kanun kitabı gibi görme eğilimi, Kur'an'ın amaçladığı şeyleri yansıtmaktan uzaktır. Böyle bir baskın imaj, Kur'an'ın hedeflediği genel amaçlar açısından sağlıklı bir yaklaşım değildir. Çünkü Kur'an, her ne kadar hitap ettiği toplumun devlet idaresi ile ilgili atıflarda bulunmuş olsa bile, bu hiçbir zaman onu bir kanun kitabı yapmaz. Ancak biz Kur'an-kanun veya Kur'an-anayasa ilişkisi hakkında şunları söyleyebiliriz:

Kur'an'ın hitap ettiği toplumda yönetim biçimi geleneksel işleyişe uygun bir yönetimdir. Müslümanlar ancak Medine döneminde küçük bir site devleti konumundadırlar. Böyle bir devletin yönetimi ile günümüzdeki kompleks büyük devletler arasında kıyaslanamayacak bir farkın olduğu açıktır. Dolayısıyla Kur'an'ın Hz. Peygambere yaptığı yönlendirmeler Medine'deki küçük bir yönetim organizasyonunun ihtiyaçları çerçevesinde olmuştur. Bu sebeple Kur'an'ın bütün dönem ve şartlarda devlet yönetimine dair anayasa niteliği taşıyan hükümler indirmiş olması beklenemez. Kaldı ki, Kur'an o dönemdeki geleneksel devlet şekillerini, krallık vs. gibi, de eleştirmemiş, sabit bir yönetim şekli belirlememiştir. Yaptığı şey, hangi devlet

yönetim şekli olursa olsun, bu devletin adil bir devlet olması, başındaki yöneticinin de yönettikleri kimselere adaletli davranmasını vurgulamak olmuştur.²⁹ Bunu Hz. Peygambere verdiği direktiflerden çıkartmak zor olmasa gerektir.

Netice itibariyle diyebiliriz ki, Kur'an'da elbette ki adil bir devlet yönetimine temel teşkil edecek pek çok hüküm bulunmaktadır. Hatta Kur'an, verdiği örneklemelerle adil devlet sisteminin tümellerini ortaya koyduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu tümellere uygun işleyen her yönetim adil ve sağlıklı bir yönetim örneği oluşturacaktır. Ancak Kur'an'la ilgili olarak yaşadığımız dünyadaki kompleks yönetimlerin bütün ihtiyaçlarını tekil veya tikel olarak içerdiğini söylemek ve iddia etmek mümkün değildir. Kur'an'ı tarih üstüne çıkararak, her dönemdeki devletler için şablon anayasa ve kanunlar indirmiştir iddiasını ifade edecek şekilde onun anayasa ya da kanun kitabı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Evet, Kur'an her zaman, zemin ve dönemde hayatta olan devletlerin anayasalarına temel teşkil edecek ilkeleri barındırmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ancak doğrudan her dönemde uygulanabilecek detay bilgileri barındırmamaktadır. Zaten böyle bir şey beklemek de anlamsızdır. Çünkü Kur'an farklı dönemlerde ve şartlarda ortaya çıkabilecek farklı yönetim biçimlerine de temel teşkil eden tümel ilkeler sunmuştur. Diğer taraftan devlet yönetimine ilişkin mesajlar Kur'an'ın canlı muhatabına rehberlik ettiği konular arasında fazlaca bir yekun tutmamaktadır. Kur'an mesajları, muhatabın rehberliğe ihtiyaç gösteren inanç, ahlaki ve sosyal hususlarıyla ilgili olarak verilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın rehberlik ettiği bu hususları gölgede bırakacak bir şekilde özellikle devlet yönetimi ile ilgili bir kanun kitabı olarak algılanması, Kur'an'ın genel karakteristik özelliklerinin pek çoğunun göz ardı edilmesi anlamı taşımaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı diyebiliriz ki, Kur'an'ı kanun kitabı olduğuna dair baskın imaj doğru bir anlayışı yansıtmamaktadır

V. Edebiyat Başyapıtı

Müslümanların zihinlerini baştan beri meşgul eden baskın imajlardan biri de Kur'an'ın edebi bir şaheser olma imajıdır. Buna göre Kur'an, bu özelliği ile nüzul dönemindeki muhataplarına meydan okuyarak onları aciz bıraktığı gibi, kıyamete kadar bütün insanlara da meydan okumakta ve onları Kur'an'ın bir benzerini oluşturmaları

²⁹ Bk. Nisa, 4/58,105; Maide, 5/42.

konusunda aciz bırakmaktadır. Bir başka ifadeyle, Kur'an öyle bir edebiyat şaheseri olarak düzenlenmiştir ki, hiç kimse böyle bir edebiyat mucizesi ortaya koyamaz. Bu da Kur'an'ın mucizeliğini ve Allahtan gelen bir kitap olduğunu ispatlar.³⁰ Peki, böyle bir baskın Kur'an imaj gerçekten sağlıklı bir Kur'an imajı yansıtmakta mıdır?

Bu soruya cevap verirken, öncelikle Kur'an'ın mucizeliğinin edebiyat açısından mı, yoksa mesajların içeriği açısından mı olduğunun ayırt edilmesi gerekir. Genellikle Kur'an'ın nüzul ortamındaki karşıt muhataplarına meydan okuması ve bir benzerini getiremeyeceklerine dair vurgusu, cahiliye Araplarının şiir ve nesirdeki gelişmişlikleri de dikkate alınarak, edebiyat ya da edebî sanatlar açısından ele alınarak değerlendirilmektedir. İleri sürülmektedir ki, Kur'an kullandığı belagat ve fesahat ile öyle bir söz sanatı vücuda getirmiştir ki, muhatap Araplar bunun benzerini ortaya koymaktan aciz kalmışlardır. Kıyamete kadar da böyle bir metni oluşturmaya hiç kimsenin gücü yetmeyecektir. Buradaki vurgu, Kur'an'ın muhataplarına sunduğu mesajdan ziyade edebî üstünlüğüdür. Nitekim geleneğimizde Kur'an'ın icazı ile ilgili ortaya konulan nazm³¹ teorisi de Kur'an'ın edebi özelliği dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu durumda Kur'an'ın meydan okuması ve edebi üstünlüğünün tarihsel kaldığı düşünülebilir. Zira Sözü edilen edebi sanatlar daha sonra gelen insanlar açısından Kur'an'a muhatap olan Araplar kadar anlamlı olmayacaktır. Hele dili Arapça olmayan İslam'ı kabul etmiş milletler açısından edebi mucizeliğinin de pek fazla bir anlamının olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu durumda Kur'an'ın meydan okuması ve mucizeliği nüzul dönemi ile sınırlı kalacak ve onun evrenselliği açısından da çelişki yaratacaktır. Şöyle ki, eğer Kur'an edebi açıdan muhataplarını ve diğer insanları aciz bırakan bir kitap ise, bunun, Kur'an'ın indiği cahiliye döneminden sonraki dönemlerde yaşayan farklı diller konuşan insanlar bir kenara, Arapça konuşanlar için bile anlamlı bir işlevi olmayacaktır. Yani Kur'an, mucize ve Allah kelamı olduğunu karşısındaki muhatabın üstün

³⁰ Bu baskın imaj Kur'an'ın benzerini getirme hususunda cahiliye Araplarına yaptığı çağrı ve meydan okumalara dayandırılmaktadır. Bk. Saffat, 38/157; Kasas, 28/49; Hud, 11/13; Yunus, 10/38; Ali İmran, 3/93; Bakara, 2/23. Bk. Şaravi, 51-69.

³¹ Abdulkahir el-Cürcanî (ö. 471/1078-79)'ye dayandırılan "nazm teorisi", Kur'an'ın icazı onun Arap dili ve edebiyatındaki kurallara uygun olarak gerçekleştirilen söz dizimindedir, şeklinde tanımlanmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bk. Abdulkahir el-Cürcanî, *Delailu'l-İcaz fi İlmî'l-Meanî*, Daru'l-Marife, Beyrut 1994, s.249-254; Mustafa Sadık er-Rafîf, *İcazu'l-Kur'an ve'l-Belağatu'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1990, s.148; Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitabiyat, Ankara 2002, s.169-171.

oldukları bir özellikleri üzerinden ortaya koymuştur. Bu özellikleri de söz sanatında çok ileri olmalarıdır. Bu onların Kur'an'ın ilahi kaynaklı olduğunu ve benzerini yapamayacaklarını ispatlamıştır. Fakat bu durum daha sonraki asırlarda Kur'an'ın muhatabı olan insanlar için pek de geçerli bir husus değildir. Dolayısıyla bu yaklaşımı sergileyenler tarafından, belki de farkında olmadan, Kur'an'ın meydan okuması ve muhatabını aciz bırakarak onun ilahi kaynaklı olduğunu ortaya koyması, nüzul denemi ile sınırlandırılmaktadır. Bir başka ifadeyle, daha sonraki gelen muhatapların böyle bir yönünden yani edebiyatta üstün olma özelliklerinden bahsedilemeyeceğine göre, bu yaklaşımı sergileyenlerin iddiasının aksine Kur'an'ın meydan okumasının devamlılığı ve mucizeliği söz konusu olmayacaktır. Çünkü icazı ortaya çıkararak durum tarihsel olarak fiilen ortadan kalkmıştır. Arap ya da yabancı unsurlardan yeni muhataplar için Kur'an'ın icazını ortaya çıkaracak olan edebi sanatta ileri olma durumu fiilen bulunmamaktadır. O halde Kur'an'ın şu an içinde edebiyat açısından mucize bir kitap olduğu ne ölçüde iddia edilebilir? Edilse bile, günümüz insanları için bunun fazlaca bir öneminin kalmadığı söylenebilir.

Kur'an'ın muhataplarına benzerini oluşturma konusundaki meydan okuması ve acizyetlerini vurgulaması baştan beri genellikle Kur'an'ın edebi sanatları kullanmasındaki üstünlük olarak algılanmıştır.³² Bu sebeple de Kur'an bir edebiyat ve belagat mucizesi olarak algılanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, bu icaz anlayışı Kur'an'ın meydan okumasını ve mucizeliğini indirdiği tarihsel dönemle sınırlar. Hâlbuki Kur'an'ın bu meydan okuması ve mucizeliği farklı bir açıdan ele alınırsa o zaman, kanaatimizce, hem Kur'an'ın bu çağrısı, hem de mucizeliği daha iyi anlaşılabilir, indirdiği dönemle de sınırlı kalmamış olur. Şöyle ki; Kur'an'ın meydan okuduğu konu aslında Kur'an'ın edebiyat yönünden ziyade verdiği mesajların içeriğidir. Çünkü Kur'an kendisinin ilahi kaynaklı olduğunu ispatlama hususundaki diğer ifadeler de Kur'an'ın mucizeliğinin belagatinden ziyade, onun içeriğinde olduğunu ifade etmektedir. Zira Kur'an'daki "*Eğer (Kur'an) Allah'tan başkasından gelseydi onda pek çok tutarsızlıklar bulurlardı.*"³³ ayetinden anlaşılmaktadır ki, asıl mesele, indiril-

³² Bk. Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumu'l-Kur'an*, Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1987, c.II, s.330-331; *Mu'teraku'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 5-6; Subhi es-Salih, *Mebahis fi ulûmi'l-Kur'an*, Dersadet, İstanbul, ts., s.313; Muhammed Abdulazim ez-Zerkani, *Menahili'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts. C.II, s.334-335.

³³ Nisa, 4/82.

len kitabın içerik açısından tutarlılığıdır. Yine “Onlara deki: Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz Allah katından bu ikisinden (Tevrat ve Kur’an’dan) daha iyi rehberlik eden bir kitap getirin ben de ona uya-
yım.”³⁴ Ayetinden de anlaşılacağı üzere konu rehberlik, yani mesajların içeriğidir. Hiçbir ayetten yola çıkarak meydan okuma konusunun doğrudan edebiyat merkezli olduğunu söylemek pek doğru değildir. Dolayısıyla bu, salt bir çıkarım sonucu ortaya çıkan bir yorumdur. Ve meydan okuma ayetleri bu bakış açısı ön plana çıkarılarak anlaşılakta, belki de Kur’an’ın asıl ifade ettiği içerik açısından mucizeliği geri plana itilmektedir. Konu artık Kur’an’ın mucizevî bir söz sanatı kullanmış olduğu çerçevesinde ele alınarak asıl hedeflenen içerik ihmal edilmektedir. Hâlbuki bu ayetlerle asıl söylenmek istenen şey, insanların ve cinlerin bir araya gelse bile insanlara dini, ahlaki ve sosyal hayatta tutarlı bir şekilde rehberlik eden hiçbir zaman tüketilmesi mümkün olmayan tümelleri olan böyle bir kitap getiremeyecekleridir. Yani vurgu özellikle Kur’an mesajının içeriğiyle ilgilidir. Dolayısıyla icaz konusunda Kur’an’ın belagati ve fesahati konusunun ikincil bir husus olması özellikle Kur’an’ın evrenselliği açısından daha uygun gözükmektedir.

58| db

Elbette ki Kur’an indirildiği dönemde edebi sanatları en güzel şekilde kullanan bir kitaptır. Bu yönüyle de edebiyatta son derece ileri olan cahiliye Araplarının dikkatin fazlasıyla çekmiştir. Ancak kanaatimizce bu durumun ötesinde asıl dikkat çeken ve kıyamete kadar kalıcı bir nitelik taşıyan husus, onun mesajlarının çelişkisiz oluşu ve bütün asırlarda geçerli olmasında yani tüketilemez evrensel bir içerik taşımasındadır. Kanaatimizce işte Kur’an’ın meydan okuduğu asıl mucizevî yönü budur.

Kur’an’ın edebi bir başyapıt olduğu hususu doğru olmakla birlikte, bu noktaya takılarak mesajının içeriğini geri plana atmak doğru bir yaklaşım değildir. Bu imajla Kur’an’a yaklaşıldığında, onun sırf muhatabın dikkatini üzerine çekmek için kullandığı edebi yönüne odaklanıp, icazını bu noktada aramak ve içerikten ziyade şekilsel yönü öne çıkarılmaktadır. Bu da en kötü ihtimalle Kur’an’ın din, inanç, ahlak ve sosyal hayatla ilgili olarak verdiği mesajları perdelemekte ve amacın sapmasına yol açmaktadır. Böyle bir bas-
kın imaj Kur’an’ın amacından uzaklaşmaya sebep olabilmekte ve asıl özden ziyade şekille uğraşmaya sevk etmektedir.

³⁴ Kasas, 28/49.

VI. Bilim Kitabı

Yaygın Kur'an imajlarından biri de Kur'an'ın keşfedilen bilimsel buluşları kapsayan bir metin olarak algılanmasıdır. Bu yaklaşımın hâkim olduğu yorumlara, tefsirlerde ve Kur'an'la ilgili diğer çalışmalar da sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu baskın imaj özellikle yaşadığımız modern dönemde pek çok Müslüman'ın hatta bilim adamının zihnini meşgul etmekte, Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlamasında onları etkilemektedir.³⁵

Bu baskın imajın etkisiyle insanlar Kur'an'ın insanlığa indirilmesindeki asıl amacı dikkatten kaçırarak artık Kur'an'da günümüze kadar bulunmuş bilimsel buluşlardan ve üzerinde konuşulan bilimsel teorileri aramaktadır. Mesela Nur Suresinde misbahdan söz eden ayetlerden elektriği,³⁶ Hz. Süleyman'ın huzurunda Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar getiren salih zatın yaptığı şeyden,³⁷ televizyon ve ışınlamayı³⁸ veya başka bir ayetten³⁹ evrenin genişlemesini⁴⁰ çıkarmaktadır. Yine Neml suresi 88. Ayetten dünyanın kendi etrafında dönmesi,⁴¹ Şems Suresi 1ve 2. Ayetlerden de dünyanın güneş etrafında dönmesi,⁴² Enbiya Suresi 33 ve Yasin Suresi 38. Ayetlerde ise güneşin yörüngesinde dönmesi,⁴³ şeklinde anlaşılmiştir. Bu tür buluş ve bilimsel verilerin henüz ortaya çıkmadan önce Kur'an'da mucizevî bir tarzda yer aldığı iddia edilmektedir. Bu sebeple, bilimsel tefsir ve yorum anlayışının tefsir tekniği

³⁵ Bk. Suyuti, II,350-356; J.J.G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yayınevi, Ankara 1993, s.69-103; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s.303-311; Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, ts., s. 213-252; *Kur'an ve Bilim*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s.38-57; Şaravî, 132,175; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.277-283; Celal Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul, ts., s.23-40; Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya, ts., s.96-103.

³⁶ Tantavî Cevherî, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., c.VI, s.32.

³⁷ Neml, 27/40

³⁸ Bk. Demirci, s. 278. ????

³⁹ Zariyat,51/47

⁴⁰ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1996, c.III, s.1071; Yeniçeri, 114-115; Sadrettin Yüksel, *İslami Araştırmalar*, Tuba Yayıncılık, İstanbul 1982, s.176-177.

⁴¹ Yeniçeri, 216-217.

⁴² Yeniçeri, 221.

⁴³ Yeniçeri,200.

açısından tutarsızlığı bir yana,⁴⁴ böyle etkin bir imajının sorgulanması, Kur'an'ın temel amaçlarıyla ne ölçüde uyuşup uyuşmadığının ve sağlıklı bir yaklaşım olup olmadığının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir.

Öncelikle değinmemiz gereken husus, böyle bir imajın beslenmediği mantıktır. Bunun ortaya konulabilmesi için de şöyle bir sorunun cevaplanması gerekir: Neden bazı Müslümanlar Kur'an'ın nüzulünden sonraki asırlarda ortaya çıkan bilimsel verileri Kur'an'da arama ihtiyacı hissetmişlerdir? Bu soruya kısaca cevap verirse şöyle söyleyebiliriz: Bunun iki temel sebebi var; birincisi Kur'an'ın mucizeliğini, ikincisi Kur'an'ın evrenselliğini ispat etmektir. Kur'an hitap ettiği canlı muhataplarının/cahiliye Araplarının hayatını hiçbir şekilde ilgilendirmeyen, sonradan ortaya çıkan bilimsel gelişmeleri onda bularak, Kur'an'ın böyle bir mucizeyi ihtiva ettiğini, dolayısıyla onun Allah kelamı olduğunun vurgulamaya çalışırlar. Yine bununla sonraki asırlara da hitap eden ve onları doğrudan ilgilendiren hususları içeren ve bütün tarihleri dikkate alan evrensel bir kitap olduğunu göstermeye çalışırlar. Böyle bir yaklaşım Kur'an'ın anlaşılmasıyla ilgili pek çok sorunu da beraberinde getirir. Bu sorunlar hem Kur'an'ın canlı muhatabı açısından hem de bizzat Kur'an metni ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

60 | db

Kur'an'ın muhatabı ile ilgili sorunu kısaca şöyle değerlendirebiliriz: Eğer Kur'an kıyamete kadar gelecek dönemlerde ortaya çıkan bilimsel verileri içeriyorsa, o halde bunların Hz. Peygamber dâhil, Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından anlaşılması imkânsızdır. Bu durumda Kur'an'da yer alan bazı şeyler ilk muhatapları tarafından tamamen anlaşılmamış olmaktadır. Bu bizzat Kur'an'ın “ anlaşılan açık kitap” söylemine ters düşmektedir. Varsayalım ki Kur'an'ın sonraki asırlarda keşfedilmek üzere ihtiva ettiği bu bilimsel bilgiler ilk muhatapları tarafından anlaşılabilirse bile, bu bilgiler onları ilgilendiren bilgiler ya öğretiler değildir. Böylece Kur'an, muhatabını dikkate almayan onlarla alakası olmayan şeylerden bahseden bir Kitap konumuna düşmektedir.

Durum yukarıda izah ettiğimiz şekilde olunca ortaya bizzat Kur'an'ın kendisiyle ilgili başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Onu

⁴⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, ts. c.II, s.491-494; Emin el-Huli, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, Kur'an Kitaplığı, Ankara 2001, s. 55-60.

da şöyle izah edebiliriz: Eğer Kur'an mesaj verirken muhatabının durumunu dikkate almamışsa, o zaman muhatabını dikkate almayan kelimeler edebi bir kelimeler olmadığı için Kur'an gayri edebi bir kelimeler durumuna düşmektedir. Zira Araplar arasında fasih ve edebi kelimeler, muhatabına uygun olarak söylenmiş kelimeler olarak kabul edilir.⁴⁵

Bu yaklaşım tarzını Kur'an'ın temel hedefi açısından değerlendirirsek, kısaca şöyle bir değerlendirilmede bulunabiliriz: Kur'an, hitap ettiği topluma inanç, ahlak ve sosyal konularda rehberlik etmekte ve bu çerçevede mesajlar vermektedir. Bular dışında nazil olduğu dönemin bilimsel ve teknik konularıyla ilgili herhangi bir mesaj verdiğine rastlamıyoruz.⁴⁶ Kur'an bu tür konuları akla ve insanların kendi gayret ve çalışmalarına bırakmıştır. İşte bu ilahi gelenekteki bütün kitapların hedeflediği ve gerçekleştirdiği bir rehberlik tarzıdır. Eğer Kur'an muhatabının döneminde olmayan bilimleri önceden onlara bildirmiş olsaydı, kullar arasında ayrıcalık yapmış olur ve ilahi adalete ters düşmüş olurdu. Yine başta söylediğimiz üzere, canlı muhatap açısından bu tür mesajları anlamak da büyük bir sorun olurdu hatta anlamaları mümkün olmazdı. Kur'an'ın bu tür bilgileri vermesi, onun temel amacının yani toplumu inanç, ahlak ve sosyal konularda yönlendirmesi gibi insanın her zaman aklıyla çözemeyeceği konularda rehberlik etme gayesinin dışına çıkmaktadır. Daha da önemlisi, Kur'an'ın rehberlik ettiği konuları sınırsız hale getirerek, onu her şeyden söz eden bir kitap haline dönüştürmek gibi sakıncalı bir durum ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Kur'an, insanların akıl, beceri ve kabiliyetlerine ve çabalarına bıraktığı konuları rehberlik konusu olarak ele almamıştır. Bu sebeple de insanın akıl, beceri ve çabasına ihtiyaç duyan konular insanların söz konusu özelliklerine terk edilmiş, Kur'an'ın rehberlik ettiği konular arasında yer almamıştır.

Netice itibarıyla, Kutsal bir dini metin olan Kur'an'da bilimsel verileri aramak, hermenötik açıdan hikâye kitabında fizik teorileri aramak gibi saçma bir duruma yol açar. Ancak yine de, Kur'an'da hiç mi bilimsel diyebileceğimiz bilgilere temas edilmemiştir, şeklinde bir soru yöneltilebilir. Buna şöyle bir cevap verebiliriz: Kur'an'da konuşan âlemlerin Rabbi olan Allah'tır. Dolayısıyla gerçek ilah'ın sıfatlarından yani tevhitten, ahiretten, ahlaktan, sosyal hayattan vs.

⁴⁵ Bk. Zehebi, II, 491-492.

⁴⁶ Şatibi, el-Muvafakat, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, C.II, s.67-78

söz ederken satır aralarında evrenin bazı kurallarına temas etmiş olabilir. Ancak bu temas ettiği şeyleri muhataplarına bilimsel konularda yol göstermek için değil, Kur'an'ın temel amaçları çerçevesinde Allah'ın gücünü, kudretini, ahretin mümkünliğini vs. göstermek üzere zikretmiştir. Dolayısıyla göklerden,⁴⁷ yerlerden,⁴⁸ rüzgârdan,⁴⁹ yağmurdan,⁵⁰ denizlerden,⁵¹ gece ve gündüzden,⁵² bitkilerden,⁵³ hayvanlardan,⁵⁴ insanın yaratılış ve biyolojik yapısından⁵⁵ vs. bahseden ayetlerle amaçlanan şey bilimsel bilgi vermek değil, Allah'ın gücüne, kudretine, bilmesine, diğer sıfatlarına, yeniden dirilmenin mümkün olmasına vs. dair delillendirmelerde bulunmaktadır. Yoksa daha sonra keşfedilecek bir bilimsel bilgiyi önceden haber vermek değildir. Bu çerçevede diyebiliriz ki, Kur'an muhatabına itikadi, ahlaki ve sosyal konularda delillendirme yaparak yol gösterirken, bazı ifadelerinin ancak sonraki dönemlerde keşfedilecek bilimsel verileriyle uyuşması son derece doğaldır. Çünkü Konuşan evrenin yaratıcısıdır. Fakat biz yine de Kur'an'ın muhataplarına ve sonraki insanlara bilimsel konuları böylece haber vermiştir dememiz doğru olmaz. Eğer böyle bir iddiada bulunursak, Kur'an'ın anlaşılması ve metni açısından yukarıda temas ettiğimiz sakıncalara düşmekten ve Kur'an'ın kendi söylemi ile çelişmekten kurtulamayız. Ayrıca bu tür bilgiler ortaya çıkmadan önce Müslümanların Kur'an'a dayanarak dillendirilmesi gerekir. Hâlbuki sözü edilen bütün bilimsel veriler ya da buluşlar ancak keşfedildikten sonra Kur'an'la ilişkilendirilmektedir.

62 | db

VII. Her Şeyi Kapsayan Kitap

Yukarıda açıkladığımız imajları da kapsayan ve son derece yaygın olan imajlardan biri de Kur'an'ın yaş kuru ne varsa insanla, tabiatla, evrenle ilgili her şeyi kapsamaması düşüncesidir. Bu imaj ilk

⁴⁷ Bk. Ra'd,13/2; Enbiya,21/30; Hac,22/65; Mü'minun, 23/86; Rahman,55/7; Yasin,36/38.

⁴⁸ Bk. Bakara,2/22,164; Ra'd,13/3; Hicr,15/19-21; Taha, 20/53-54. Naziat,79/30-33.

⁴⁹ Bk. Hicr,15/22; Furkan;25/48-49; Rum, 30/57;Fatr,35/9.

⁵⁰ Bk. Ra'd,13/17; Mü'minun, 23/18-19; Zümer,39/21Kaf,50/9-11.

⁵¹ Bk. İbrahim,14/32; Nahl,16/14; Furkan,25/53;Lokman,31/31; Fatır,35/12; Yasin, 36/41-44; Rahman,55/19-20,22, 24.

⁵² Bk. En'am,6/96-97; Araf,7/54;İbrahim,14/33; Nahl,16/12; Yasin,36/37.

⁵³ Bk. En'am,6/95,99; Nahl,16/10-11; Taha, 20/53; Yasin,36/36; Kaf,50/9-11;; Hac,22/5.

⁵⁴ Bk. En'am,6/38; Nahl,16/5-8,68-69,79; Ankebut,29/41;Necm,53/45-46; Mülk,67/19

⁵⁵ Bk. Nahl,16/4; ; Hac,22/5; Mü'minun, 23/14; Secde,32/9; Nuh,71/14; Kıyamet,75/37-38; Alak,96/2.

dönemlerden beri pek çok Müslüman'ın zihnini meşgul etmiş ve onları Kur'an'ı anlama ve yorumlamalarında yönlendirmiştir. Bu sebeple bazı Müslümanlar gelecekle, tabiatla, insanla, uzayla, bilimle sanatla ilgili ve günlük hayatla ilgili ne varsa Kur'an'da aramışlar; daha doğrusu aradıkları şeyle Kur'an arasında bir bağ oluşturarak Kur'an'la ilişkilendirmişlerdir.

Böyle bir Kur'an imajının gerisindeki bilinçaltı veya temel saik acaba ne olabilir? Genel olarak söz edecek olursak yukarıda sözünü ettiğimiz imajlardaki temel mantık iki şey etrafında dönmektedir. Bunlardan birisi, Kur'an'ın mucizeliği, diğeri de Kur'an'ın evrenselliğidir. Bu iki saik aynı şekilde bu imaj için de geçerlidir. Yani her şeyin Kur'an'da olması ve her konuda rehberlik edebilmesi hiçbir beşer kitabında olamayacak bir özelliktir ve bu onun mucize olduğunu göstermektedir. Yine indikten sonra kıyamete kadar tarihin her kesitindeki olay olgu ve sorunları içererek onlarla ilgili çözümler önermesi de onun evrenselliğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, bu yaklaşım sahipleri, bizzat Kur'an metnine dayanarak bu yaklaşımı delillendirmektedirler. Bazı ayetlere dayanarak bizzat Kur'an'ın kendisinin “yaş kuru ne varsa her şeyi” ihtiva ettiğini iddia etmektedirler. Buna göre Kur'an'ın insanın kendisiyle, sosyal yaşantısıyla, karşılaştığı ve karşılaşmadığı bütün evrenle ilgili her şeyi ihtiva eden bir kitap olduğunu düşünmektedirler. Bu çerçevede delil olarak en sık şu ayetlere başvurulmaktadır:

“Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”⁵⁶ “Sana bu Kitabı, her şeyi açıklayan ve Müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik.”⁵⁷ “Kitapta herhangi bir şeyi eksik bırakmadık.”⁵⁸

Bu ve benzeri ayetler, Kur'an'ın temel misyonu ve muhataplarla ilgili amaçları dikkate alınmaksızın genelleştirilerek anlaşılma ve yorumlanmaktadır.⁵⁹ Ayetlerde geçen “hiçbir şeyi” ve “her şeyi” gibi ifadelerden yola çıkılarak bu ayetler tarih üstüne çıkarılmakta gelecek tarihlerde de insan ve çevresiyle ilgili ne varsa bu ayetlerin kapsamına sokulmaktadır. Böylece bu ayetler her dönemde var olan ve var olacak her tür bilgiyi içeren ayetler halini almaktadır. Buna dayanılarak her şeyin Kur'an'da şifrelenmiş olarak, bir şekilde mevcut olduğu var sayılmaktadır. Artık bilimle, sanatla ve insan ve

⁵⁶ En'am,8/38.

⁵⁷ Nahl,16/89.

⁵⁸ En'am, 6/38.

⁵⁹ Bk.Suyuti, II,357; Jansen,70-71.

çevresiyle ilgili ne varsa, Kur'an'da bunların bulunduğu düşünülerek Kur'an' a yaklaşılmakta ve okunmaktadır. Bunun sonucu da amacı ve konusu sınırsız bir kitap imajıyla karşılaşılmaktadır. Bu durum, Kur'an'ın temel maksatlarının kaybolmasına ve çoğu zaman onların geri plana itilmesine, Kur'an'ı asıl amacından yani dini, itikadî ve ahlaki ve sosyal konularda rehberlik eden bir kitap olmaktan uzaklaştırmaktadır. Artık bu imaja sahip kimse Kur'an'da bilim, sanat, gelecek, astronomi ve tabiatla ilgili her şeyi arayabilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere böylece Kur'an sulandırılmakta ve temel maksatları işlevsiz hale gelmektedir.

Aslında yukarıdaki ayetlerin ilkindeki "kitap"tan maksadın Kur'an olmadığı fakat bundan maksadın Allah'ın sonsuz ilmini sembolize eden "levh-i mahfuz" olduğu belirtilmektedir.⁶⁰ Kaldı ki, bu ayetteki "kitap"tan maksat Kur'an bile olsa, bunu Kur'an'ın temel maksatlarının dışına çıkartılarak anlaşılması pek mümkün değildir. Zira Kur'an bu ayetlerde dinin amaçladığı ve toplumun rehberliğe ihtiyaç duyduğu konuda eksik olmadığı, yine toplumun dini, ahlaki, sosyal konularda rehberliğe ihtiyaç duydukları her konuda açıklayıcı olduğunu ifade etmektedir. Yoksa Kur'an'da canlı muhatabının hiç ihtiyaç duymadığı, gelecek hadiseler, bilimsel gelişmelerin vs. haber verilmesinde bir eksik bırakılmadığı ve Kur'an'da her şeyin açıklandığı söylenilmek istenmiyor. Yani Allah'ın insanın aklına, gayretine ve tabii gelişmelerin seyrine bıraktığı konularda Kur'an rehberlik etmemektedir. Rehberlik ettiği hususlar yukarıda işaret ettiğimiz konular çerçevesindedir. Aksi halde Kur'an'ın çoğunun muhatabı tarafından anlaşılmadığı ortaya çıkar ki, bu durum bizzat Kur'an'ın "anlaşılan açık bir kitap" söylemine ters düşer.

Kur'an eğer her şeyi kapsayan bir kitapsa, bunun anlamı, Kur'an'daki her bir kelimeye hatta harfe binlerce bilgi şifrelenmiş demektir. Bu da Kur'an'ı bir şifreler yığına dönüştürür. Bu durumda şu soruların cevabı büyük önem taşımaktadır: Bu şifreler hangi kural ve kime göre deşifre edilecektir, bunun bir bilimsel sabitesi var mıdır? Görebildiğimiz kadarıyla bu imajla Kur'an'a yaklaşım onun şifrelerini çözerek bilimle ve gelecekle veya herhangi bir şeyle ilgili veri çıkartmaya çalışanların yöntemleri bilimsel kriterlerden uzak, tamamen sübjektif yöntemlerdir. Eğer bu tespit doğru ise, bu imajla Kur'an'a yaklaşım, Kur'an'ı tamamen keyfi olarak yorumlanan istismara açık bir kitaba dönüştürmektedir.

⁶⁰ Şatıbî, II, 78; Şimşek, 106.

VIII. Önerilen Kur'an İmajı

Şu ana kadar Kur'an'la ilgili Müslümanlar arasında yaygın olduğunu düşündüğümüz imajlardan söz ettik. Tabi ki, biz bunların dışında başka bir Kur'an imajının olmadığı şeklinde bir iddiada bulunmuyoruz. Elbette ki, Kur'an imajları bunlarla sınırlı da değildir. Ancak burada ele aldığımız imajların, Kur'an'a yaklaşımlarda daha yaygın ve etkin imajlar olduğunu düşünüyoruz. Bu sebeple bunları belli oranda mercek altına alarak eleştirel yönlerini ortaya çıkartmaya gayret ettik.

Yukarıda ele aldığımız her bir imajın eleştirel bir yönü ve Kur'an'ın söylem ve amacına ters düşen bir durumunun söz konusu olduğu söylenebilir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bu imajlardan hiçbiri sağlıklı bir Kur'an imajı yansıtmamaktadır. Öyleyse Kur'an'ın amaç, gaye, söylem ve temel ilkelerine uygun Kur'an imajı nedir ve nasıl olmalıdır? Bu sorunun cevabı bizim öneri olarak sunacağımız ve zaten pek çok Müslüman tarafından da benimsenen Kur'an imajının ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Kur'an'ın yansıttığı vahiy geleneği tarihine göz attığımızda görürüz ki, ilahi vahiy kaynaklı kitaplar ve onların uygulayıcısı peygamberler dini, ahlaki, ve sosyal konularda çıkmaza giren, kaos yaşayan toplumlarda ortaya çıkmışlardır. Yani Allah kitaplarını ve peygamberlerini rahmetinin bir tecellisi olarak yukarıda sözünü ettiğimiz konularda kargaşa ve çözülme yaşayan toplumlara, onlara rehberlik etmek üzere göndermiştir. Kur'an ve onu tebliğ eden ve uygulayan Hz. Peygamber de işte bu ilahi geleneğin son halkası olarak tarih sahnesinde yer almaktadır.

Kur'an, muhataplarına dinî inançlarında, can güvenliklerinde, mal dağılımlarında, toplumda neslin ve aklın korunmasında ve bütün bunlarla irtibatlı olarak ahlakî yönlerinde ortaya çıkan ciddi sorunlarda rehberlik etmiştir. Yine Kur'an muhatabın saydığımız hususlardaki problemlerine çözümler önererek onların sağlıklı birey ve toplum olmaları için yol göstermiştir. Acaba Kur'an bu saydığımız temel hususların dışında insan ve çevresiyle ilgili konularda rehberlik etmiş midir?

Kur'an'a baktığımızda, tarihin bir kesitinde yaşayan muhataplarının yani cahiliye Araplarının yukarıda sözünü ettiğimiz temel sorunlarıyla ilgilendiğini görürüz. Cahiliye Araplarının günümüze oranla basitte olsa tıp, matematik, mühendislik, astronomi vs. gibi

konularda bilgi ve deneyimleri ve bu konularda ilerlemeye ihtiyaçları vardı. Ancak biz Kur'an'ın muhatabının bu konulardaki ihtiyaçlarını ve sorunlarını konu edinerek rehberlikte bulunduğunu görmüyoruz. Dolayısıyla Kur'an'ın bu tür konu ve sorunları insanların aklına ve tabii gelişmelere bıraktığını söyleyebiliriz. Elbette ki Kur'an Allah'ın sıfatları ve ahiret gibi konularda delillendirme sadedinde göklerden, denizlerden, dağlardan vs. bahsetmiştir. Zannedildiği gibi, bunlar gelecekte yaşayacak insanlara bilimsel veriler sağlamak için değil, ancak bizzat canlı muhataplarına sağlıklı inanç ve davranış elde etmeleri için söz konusu edilmiştir. Bu tür delillendirmelerin yukarıda saydığımız konuların dışında yeni anlamlara çekilmesi, Kur'an'ın tarihten bir kesite değil de bütün bir tarihe hitap etmesi anlamına gelecektir. Bu da canlı muhataplarını yok sayma ya da en azından onların Kur'an'ın ayetlerinden büyük bir kısmını anlamadıkları anlamına gelecektir. Hâlbuki Kur'an'ın rehberlik ettiği sorun ve konulara bakılırsa, bizzat canlı muhatabın sorunları üzerinde durulduğu rahatça anlaşılabilir. Örnek olarak, Mekke döneminde muhatabın içinde bulunduğu şirk sorunundan ve ahreti inkâr etmelerinden dolayı özellikle doğru Allah ve tevhit inancını vurgulayan Allah'ın sıfatlarından ve yeniden dirilmenin imkânlarından sıkça söz edilmiştir. Medine döneminde de mal, can, nesil, akıl güvenliğini hedefleyen mesajlar verilmiştir. Her iki dönemde verilen bütün mesajlar da fert ve topluma bir ahlakî nosyon kazandıracak şekilde sunulmuştur. Yani Kur'an tabiatın ve diğer şeylerden bu temel konularda delillendirmelerde bulunmak için söz etmiştir. Toplum ve bireylerin akıl ve tabii gelişmeleriyle ilgili hususları ise muhatabın çalışma ve gayretlerine havale etmiştir. Ancak bu hususta da düşünmeye ve salih amele genel vurgular yaparak düşünmeye ve medeniyet kurmaya yönlendirmelerde bulunmuştur. Lakin bunu hiçbir zaman vahyin konusu olarak ele alıp bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi ve hükümlere yer vermemiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere tabiat ve kanunlarından, yerlerden, göklerden, denizlerden, dağlardan vs. söz ederken hedef, cahiliye Arapların rehberliğe ihtiyaç duyduğu dini, ahlaki ve sosyal konularda delillendirmelerde bulunmaktır. Hiçbir zaman Arapların anlaması mümkün olmayan bilimsel verilerden söz edilmemiştir. Ancak yine daha önce vurguladığımız gibi, bu ayetlerin satır aralarının günümüz ya da gelecekte ortaya çıkacak bilimsel verilerle paralellik arz etmesi, Kur'an'ı indirenin kâinatın yaratıcısı olması sebebiyle, son derece tabii bir durumdur. İşte bu tür paralellikler üzerinde yoğunlaşarak, Kur'an'ın bilim ve teknolojide de rehberlik ettiğini söylemek pek doğru olma-

sa gerektir. Eğer öyle olsaydı bilimsel verilerle ilgili buluşlar yapılmadan önce bunların Kur'an'dan çıkarılması gerekirdi. Hâlbuki Kur'an'dan çıkarılan bilimsel veriler ve gelecekle ilgili hadiseler hep buluşların ve olayların gerçekleşmesinden sonra Kur'an'la irtibatlandırılmıştır. Bu konuda Şatıbî'nin söyledikleri son derece anlamlıdır:

*Birçok insan Kur'an üzerindeki iddialarında sınırı aşmışlar ve ona tabiat ilimleri, matematik, mantık, ilm-i huruf vs. gibi öncekilerin- sonrakilerin bütün ilimlerini yüklemişlerdir... Kaldı ki, sahabe, tabiin ve onları takip eden nesillerden oluşan selef-i salihin, Kur'an'ı, Kur'an ilimlerini ve Kur'an'da bulunan esrarı en iyi bilen kimselerdi; bununla birlikte onlardan hiçbir kimse bu iddia doğrultusunda söz ettiği bize ulaşmamıştır. Onlar Kur'an'dan sadece tevhit delilleri, tekli-fi hükümler, ahiretle ilgili hükümler ve bunlarla ilgili konuların ispatına çalışmışlardır. Eğer onların bu iddia doğrultusunda çabaları ve incelemeleri olsaydı, meselenin esasına delalet edecek şeyler mutlaka bize kadar ulaşırdı. Böyle bir şey olmadığına göre, bu iddianın onlarda mevcut olmadığı anlaşılacaktır. Bu da Kur'an'da onların iddia ettikleri gibi bütün ilimlerin esaslarının bulunmadığına bir delilidir. Evet, Kur'an bazı ilimleri içermektedir; ancak bunlar Araçların bildikleri ilimdir yahut onların bildikleri ilimler üzerine kurulu olan ve akıl sahiplerinin taaccüp ettiği, işaretleri gösterilmedikçe, yolları aydınlatılmadıkça üstün akıl sahiplerinin dahi kavrayamayacağı türdendir. Kur'an'da bunların dışında başka bir şeyin bulunması noktasında ise; cevap hayır olacaktır.*⁶¹

db | 67

Burada Kur'an'ın temel amaçları ve canlı muhataplarının durumuyla ilgili yaptığımız bütün bu açıklamalardan sonra karşımıza şöyle bir Kur'an imajı çıktığını söyleyebiliriz: *Kur'an, insanın itikadi, ahlaki ve sosyal hayatında rehberlik eden bir kitaptır. Bunun dışındaki konuları, akla ve tabi gelişmelere bırakmıştır.*

Bu imajla özellikle altını çizmek istediğimiz husus, Kur'an'ın sınırsız bir rehberlikte bulunmadığıdır. Burada Kur'an muhatabın içinde bulunduğu problem ve kaoslar dikkate alınarak insanların çoğu zaman akıllarıyla sağlıklı bir çıkış yolu bulamayacakları sınırlı konularda rehberlik ettiği hususunu vurgulamak istiyoruz. Bu imajı bir başka şekilde ifade edersek, şöyle söyleyebiliriz: Kur'an İnsana itikat, yani Allah, ahiret melek, kader vs. gibi inançları ve ibadetle-

⁶¹ Şatıbî, II, 77-78.

rinde ve birey ve toplumların mal, can, nesil ve akıl güvenliği gibi sosyal konularda ve bütün bunların gerçekleşmesi esnasındaki ahlaki işleyişte doğru yolu göstermiştir. Bunun dışındaki bilimle teknolojiyle ve gelecek hadiselerle vs. ilgili hususları insanın aklına, gayret ve çalışmasına ve gelişmelerin tabi seyrine bırakmış, bunlar hususunda bir rehberlik misyonu üstlenmemiştir.

Kur'an hakkında yukarıda ifade ettiğimiz şekildeki bir imaja sahip olan kimse elbet ki orada din, ahlak, sosyal hayat ile ilgili sorunların model çözümlerini arayacak ve kendi tarihselliğine bu çözümleri uygulayacaktır. Ancak hiçbir zaman Kur'an'da bilimle, teknoloji vs. ile ilgili konuların haberini ve çözümünü aramayacaktır. Çünkü Kur'an'ın rehberliği bunları kapsamamaktadır. Kapsama alanına sokanlar onu farklı imajlarla tanımakta ve bu yüzden bu konuları onda aramaktadırlar. Kanaatimiz o ki, bilim kitabında dini bilgiler aramak ne kadar yanlışsa dini metinlerde de bilimsel meseleler aramak o kadar yanlıştır. Böyle bir yaklaşım, Kur'an'ın mucizeliğini ve evrenselliğini ortaya koymak için Kur'an'ın temel misyon ve amaçlarının sınırlarını genişletmekte ve sulandırmaktadır. Bunu da Hâlbuki Kur'an'ın mucizeliği kıyamete kadar dini, ahlaki ve sosyal konularda tüketilemez ve çelişmez model çözümler içermesindedir. Bizim de Kur'an'a yaklaşırken bu imajla yaklaşmamız ve asıl mesajlarını, kendi dönemimizin geçici ve etkin unsurlarında kaybetmememiz gerekir.

68 | db

Çok daha sade ve net bir şekilde ifade edecek olursak diyebiliriz ki, bize Kur'an nedir, diye soran kimseye, Kur'an, dini, ahlaki ve sosyal konularda rehberlik eden bir kitaptır ve biz Kur'an'da sadece bunları aramalıyız, şeklinde cevap verebiliriz. Çünkü bunların dışındaki konuları Allah insanın aklına gayretin ve gelişmelerin seyrine bırakmıştır. Bunları Kur'an'da arayarak Kur'an'ın temel mesajlarını göz ardı etmemiz doğru değildir. İşte Kur'an'a böyle bir imajla yaklaşırsa onunun amaçlarının her çağda ve farklı şartlarda hayata geçirilmesi mümkündür ve herhangi bir tarihsel dönemde tüketilemeyen model çözümler onda bulunabilir. Bunun dışındaki baskın imajlar ise, Kur'an'ın bu amacında sapmaya yol açacak ve temel amaçlarının toplum ve bireyde gerçekleşmesini engelleyeceğini, en azından geciktireceğini söyleyebiliriz.

Sonuç

İnsanın okuduğu kitap/metin konusundaki ön tahmini veya önyargısını oluşturan imajı, söz konusu metnin anlaşılmasında son

derece belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu sebeple Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında Müslüman birey ve toplumların önyargıları yani imajları oldukça belirleyicidir. Bu imajlardan fazlaca yaygın olarak göze şunlar çarpmaktadır. Kur'an, geçmişle ilgili haberler taşıyan en doğru tarih kitabı, gelecekte olacak hadiseleri haber veren "kehanet" kitabı, ritüellerde kullanılan ibadet kitabı, kanun (anayasa) kitabı, yüksek edebiyat ve belagat özelliği taşıyan edebi şaheser, Bütün bilimsel verileri içeren kitap, insanla ve tabiatla ilgili yaş kuru ne varsa her şeyi içeren kitap.

Kur'an'ın geçmişle ilgili en doğru bilgileri içerdiği şeklindeki baskın imaj, Kur'an'ın kıssa tekniği ile hedeflenen mesaj verme amacını aşmakta ve Kur'an'ı tarih ilminin bir veri kaynağı haline getirmektedir. Kur'an'ın gelecekle ilgili haberleri veren kitap imajı, bütün bilimsel verileri içeren kitap ve insanla ve tabiatla ilgili yaş kuru ne varsa her şeyi içeren kitap şeklindeki baskın Kur'an imajları ise, Kur'an'ın evrenselliğini ve mucizeliğini ispatlama güdüsünden hareket etmektedir. Ancak bu şekildeki imajlar, Kur'an'ı canlı muhabatı tarafından tam olarak anlaşılmayan ve her dönemde farklı anlamlar içeren tarihin bütün dönemleri ile ilgili çok şey söyleyen fakat söylediği sabit hiçbir şey olmayan şifreler yığımına dönüştürmektedir.

Kur'an'la ilgili yaygın imajlardan biri olan ritüellerde kullanılan ibadet kitabı imajı, genellikle Kur'an bütünlüğünde gerçekleşmesinde ibadetin motivasyon sağladığı Kur'an'ın temel amaçlarının geri plana atılmasına yol açmaktadır. Kanun kitabı imajı ise, Kur'an'ın temel ilkeler koyduğu devlet yönetiminin detaylarıyla Kur'an'da bulunduğu varsayımından hareket ederek, Kur'an'ın inanç ahlak ve diğer sosyal olaylarla ilgili amaçlarını geri plana atmakta ve Kur'an'ı devlet yöntemiyle ilgili hukuk kaynağına indirgemektedir. Kur'an'la ilgili Yüksek edebiyat ve belagat özelliği taşıyan edebi şaheser şeklindeki imaj ise, belki de en fazla Kur'an'ın canlı muhabatını yani cahiliye Arapları ilgilendiren şekilsel edebi özelliği ön plana çıkarmakta ve mucizeliği bu noktada aramaktadır. Bu imajda Kur'an'ın asıl hedefi olan mesajının her dönemdeki genel geçerliği, evrenselliği, tüketilemezliği ve çelişmezliğini içeren bir muhtevaya sahip olması geri plana atılmaktadır. Hâlbuki Kur'an'ın meydan okuduğu ve benzerini yapmaktan muhabatının aciz olduğu mucizesi asıl onun çelişmez ve hiçbir tarihi kesitte tüketilemez olmasında aranmalıdır.

Yukarıda açıklayarak eleştirel yönlerini ortaya koyduğumuz imajlardan sonra karşımıza, Kur'an'ın rehberlik ettiği konuları belirleyen ve Müslümanların onda ne araması gerektiği konusunda belirleme yapan ve Kur'an'ın temel amaçlarının sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayabilecek şu Kur'an imajı çıkmaktadır: *Kur'an, insanın itikadi, ahlaki ve sosyal hayatında rehberlik eden bir kitaptır. Bunun dışındaki konuları, akla ve tabii gelişmelere bırakmıştır.* İşte Kur'an'a böyle bir imajla yaklaşırsa Kur'an öğretilerinin her çağda ve farklı şartlarda hayata geçirilmesi mümkün olur ve herhangi bir tarihsel dönemde tüketilemeyen model çözümler onda bulunabilir. Bunun dışındaki baskın imajlar ise, Kur'an'ın amaçlarında sapmaya yol açacak ve temel amaçlarının toplum ve bireyde gerçekleşmesini engelleyecektir.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 1999.
- Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir 1985.
- Celal Karca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, ts. *Kur'an ve Bilim*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989.
- Cevherî, Tantavî, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-fikr, Beyrut, ts.
- Cevzici, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, "Varlık" mad.,Paradigma, İstanbul 1999.
- Cürcanî, Abdulkahir, *Delailu'l-İ'caz fi İlmi'l-Meanî*, Daru'l-Marife, Beyrut 1994.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Doğan Özlem, "Tinsel Bilimlere Giriş'in Yüzüncü Yılı ve Dilthey" *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgi Dersleri)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996
- Ferre, Frederick, *Din Dilinin Anlamı*, çev. Zeki Özcan, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1996.
- Göka, Erol. v.dğr., *Önce Söz Vardı*, Vadi Yayınları, Ankara 1996.
- Huli, Emin *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, Kur'an Kitaplığı, Ankara 2001.
- Jansen, J.J.G. *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yayınevi, Ankara 1993.
- Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yay. Kayseri ts.
- Kotan, Şevket, *Kur'an ve Tarihseçilik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1990.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitabiyat, Ankara 2002.
- Palmer, Richard E., *Hermenötik*, çev. İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul 2003.

- Rafî, Mustafa Sadık, *İcazu'l-Kur'an ve'l-Belağatu'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1990.
- Sadık Kılıç, *Tarihsellik ve Akılcılık Bağlamında Kur'an'ı Anlama Sorunu*, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Şaravi, Muhammed Müteveli, *Kur'an Mucizesi*, çev. Sait Şimşek, Esra Yayınları, Konya 1993.
- Salih, Subhi, *Mebahis fi ulûmi'l-Kur'an*, Dersadet, İstanbul, ts.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzûl*, Şule Yayınları, İstanbul 1996.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz "Klasik Dönem İslam Tarihçilerinin Tarih Anlayışı", *İslami İlimler Dergisi*, Ankara 2008, c.III, sayı:2.
- Suyuti, Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkan fi Ulumu'l-Kur'an*, Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1987.
- _____. *Mu'teraku'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Şatbi, el-Muvafakat, çev., Mehmet Erdoğan, İz yayıncılık, İstanbul 1990.
- Şimşek, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya, ts.
- Şulul, Kasım, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usulü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1988.
- Tatar, Burhanettin, *Hermenötik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Togan, A Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, Enderun Yayınları, İstanbul 1985.
- Vahidi, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbabu'n-Nuzul*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1986, s.285.
- Yavuz, Ömer Faruk, "Bir Anlatım Tekniği Olarak "Kıssa"nın rolü", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c.VI, sayı:1.
- _____. "Kur'an Perspektifinde Dünya Ahiret Bütünlüğü" *Dinbilimleri*, Eylül 2006.
- Yeniçeri, Celal, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul, ts.
- Yüksel, Sadrettin, *İslami Araştırmalar*, Tuba Yayıncılık, İstanbul 1982.
- Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menahili'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- Zehebi, Muhammed, Hüseyin *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, ts.

